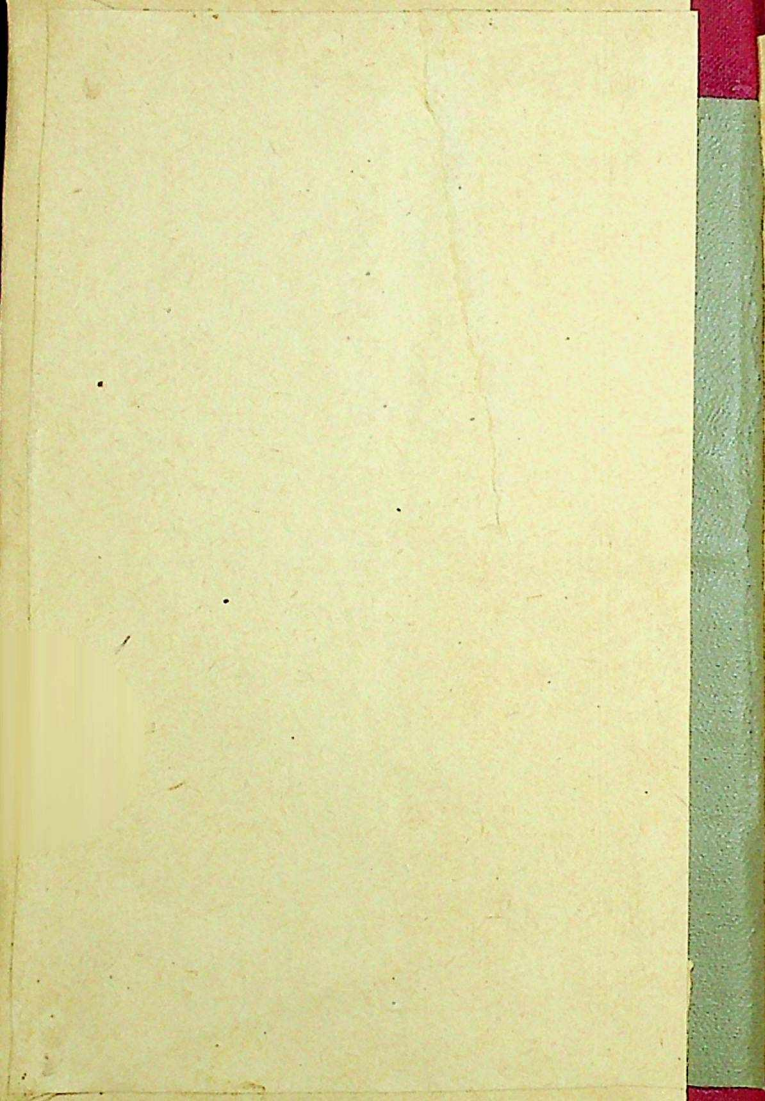

Н-37 -3362-
Нармин Морхач,

САНЖ

Элст, 1940

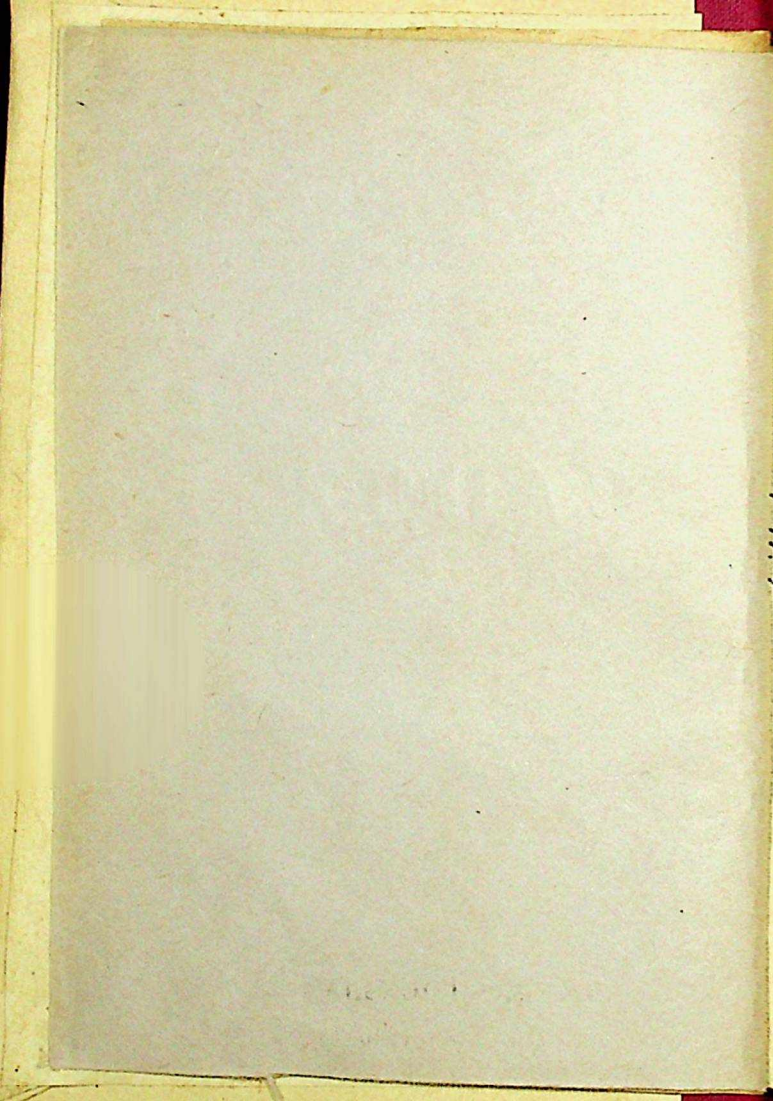
8232.

НАРМИН МОРХАДЖ

САНДЖ

ХАЛЬМГ ГОСИЗДАТ

ЭЛСТ — 1940

С(К2ЛМ)
Н 298

„Эцкин гаргъсн үүлиг
көвүнъ даах зөв уга“.

(Сталин).

С А Н Д Ж

3362-
ХАЛЬМГ ГОСИЗДАТ
ЭЛСТ — 1940

БИБЛИОТЕКА
Калужского научно-
исследовательского
центра при Калужском
университете

НАУЧНАЯ
БИБЛИОТЕКА
при
Саргосупиверситете

288232

ТЕЕГТ

Намрин дунд сарин чилгчин нег асхи.

Барун өмн бийяс гарси темән хар үүлн барзад, сальк өрэд нүүв. Тиигдж йовад, тасад-тасрад, хумхлдад, өсэд теегиг харньгьутулад ирв.

Барун ар үзгин салькн зөвәр үлэггяд, үчрнй зуна гангд шарлси, йозурнй намрин үчәр амлси ик зер беткиг нәәхлүлв.

„Гүн сала“ гол, күүнә махмудин суцншнй ала-сартгудан саглрулси могъа мет матьхлзна.

Эн голас өмәрән гарси нег ик хургън отхрар чилдж. Хотхр дотр хойр хальмг гер арлэдж үзгднә. Голас хотхр күртл ик хардж атгдси бәәнә, харджин амн деегүр татгдси үвг хаалгъар нег мөртә күн гарч ирв.

Мөртә күн барун бийдк герин зүн бийд рдж дөрә джиньнүлдж бууггяд, мөрән герин к бүсәс уяд, буулгъата бәәси күнд хар үүдиг рин тотх деер гедргәнднй шамлдж хайчкад, отхар барун гаран орулад, үүднә деерк оньсиг отх деер оркад, герт ордж ирв.

Герт ордж ирсн кўн хавтхаси хустг гар
гъдж авад шатагъад, барун гаран деегш
ӱргӱд герддж хӱлӱв.

Зўн бийдк орн деер кўўкд кўн, ард ӱм
хойртан бички кўўкд ӱврлсн кевтнӱ. Бару
бийдк орн деер кӱгши эмгн, эмгнӱ ард арв
хойр-гурв кўрсн дўнъгӱ шовгър хар кӱв
хойр кӱлӱн термд цахлсн сӱӱхн унтдж кевтнӱ

Ордж ирсн кўн барун бийдк орна ирма
деер устудж суугъад, эмгнӱ ардк кӱв
ӱмӱс татад:

— Санджа, Санджа, бослч—болв.

Эн заагур „тар-тар“ гигъӱд, туургъ дее
рӱс ӱ гаргъад хур орв.

Хуриг кӱӱгъӱд, хӱвсхлсн салькни кўчӱ
гер ширджинӱд, сулар боосн ӱркин бўч „сал
салд“—гидж цокад ирв.

Эмгн серн, ӱмнӱн суусн кў ӱзи „кембч?“—гн

— Бив,— гидж келӱд, залу хустг шатав.

— Менд ирвч хӱӱмнӱ—болад, эмгн залу та
ӱргв. Герин эзн кўўкд кўн, ӱкс гарад аргъ
джар герӱн даруль.

— Эӱдж, ардкан.серўллч—болдж, залу кел

— Санджа, Сандж, серлч. Цаач ааджачн
ирдж.

Сандж гентки ӱсрдж серӱд, хойр гарар
бийӱн мааджад суув.

— Сергӱд бослч, хувцан ӱмсдж авад, дее
худгин бахлурт бӱӱсн цандгин наагъас ода
ӱкрмўдинь туулцад авад ир.

— Керго, одхшв—болад, Сандж хярү тохш-
рдж кевтв.

Ягънав гиня энчнь—гидж келад, залу Сан-
джиг бийүрн тач авад, халхарнь ташад авв.

Сандж экүрн хяладж оркад:—чини хулхан
мал хярүллцхяр нääмэдлгдсн угав—гигъад,
орклдж уульад, орнаси гярэдад буув. Эн кев-
тан торл уга гертас гарад гүүв.

Удл уга сальки номгърад, хур шуугад орв.
Гал цаклн, огътргъу „та-а-аш.“—гидж ду га-
рад, өөрхид буусн болв.

— О, оли бурхдин геган аялдтхя,—гидж
келн, эмги үкс орнаси буугъад, галин көвад
кевтси чимкүр авад, тулгын шиир цокад
джиньнүлад, джахн-джахи холагъур—гигъад
суув.

— Йир одак ноха одхи уга тер!—гидж
келад, залу мөрән ундж авад, нөкд талан гарв

Эмалин бүүргас татад мордлгынлань мөрнь
дөрви көлән тулдж шатлв. Эн залун нернь—
Түмд. Түмд Манцин кецд уга хулхач боли
азд күн.

Хулха ягъдж дасснань тускар, Түмд эдү
мет юм келдг билä.

Кезаня баячуд «байндан баядж ядад» хулха ке-
цхадг билä. Негнәннь мал наадкнь көөгъад авч-
ксьнь тедид зог болцхадг, даяканд нам хулхагъар
өлз үзяд зармнь икар байджцхадг билä.

— Мини хулхад орлгын ик онъстан билä.
Тер ним учрта юмн баясмн. Багъ цагтан зөр-

гтә дүүвр биләв, хурм-хүтәриг үлдәдг уга биләв. Нег дәкдж хурмд биилджәггәд сәәхи күүү үзләв. Удл уга күү илгәггәд худ бәрлдвв. Худнр зөвтә болджана, зуг күүүкнәсн долан мөр унх болдж келүлдж. Би эврән негхи мөртә, хойр тугълта үкртә биләв. Болв дурн—өвчи гидгтн кучр юми бәәдж. Энъгин баячудас өгяггәр мөрд цуглулдж авад, хурм хүтәрән ачад, күүүкиг буулгъввдн.

Түүнә хөбн өр өгх цаг болв.

Эргндән цугъарадн өртә болвв, ода яяхв! Көдләд данъцан гихинь цогц ганцхи, негидн өдл, наадксн яяхмб?

Хотнд нег алә залу бәәдг билә. Тер минн бәәдл үзәд, зөргтәггым медәд хулха кех седвәр орулв.

Тиигәд эклдж хулхад орсн болдг биитн— „гидж келәд,“ „ха-ха-ха“—болдж инәдмн.

Сандж гарсн кевтән өмәрләд гүүүггәд йовв. Хур улм нигтрв. Киитн хурин джинь толгъан шар хальснас авн, тавгин шар хальсн күртл ивтрв. Йова йовтлн ик хар толгъа харгъв.

Эн толгъаггәс өмәрән Советин парвлән күртл зургъан дууна, ардагшандн, гер күртлн, долан дууна.

Толгъан зүн бийәр гарад ирхлә, толгъан сүүд ик нүкн үзгдв. Эн, ниднә күү малтсн артин нүкн бәәдж. Деегшән толгъа тал өдлсн нүүкиг чиләггәд, конькулдж малтдж, терн хәгсу бәәдж. Сандж киилг, шалвран мошкдж

вад, хавджнънси өргән бәрдж ядад, онъгърхад
рв. Түндән суугъа суудж, духуцад унтдж
дв.

ТАВНАД.

Сандж юмн хатхсн мет өсрдж серчкәд бо-
ад, тенд-эндән хәләв.

Дорд үзг улагъад өөр шидриннь үүлиг шар-
улад, удл уга тенъгриг цуг кевтнь цәәлгъад,
гарн гарч йовна. Хотхр, халцха хамгт цандг
огтсн цәәлднә.

Сандж өцклдүрк болсн йовдлиг сандж ор-
кад, хәрү ормдан суугъад уха тунъгъав. Хәрү
хәрхлә цокдж алх, Советин парвләнүр од...
школд... авхий?—гих уха санн, гәрәдәд нүкнә
газа тусв.

Эн кевтән үкс-үкс ишкәд, Советин парвлән
тал гарч йовв.

Зо деер гарад ирхлә, хала деевртә гермүд
цәәлдв. Нүднъ дорд захд бәәсн көк гер тал
тусв. Түүнәсн давад, деед захд бәәс школин
койр ик цагъан гермүдт күрч тогтнв.

Школин гермүдәс Санджд медмджән угагъар
нүддүд доргшлад, зелләд бәәсн цөн земләнксин
мундк, утан гарчасн земләнкд оч тусв.

— Тавнагъас утан гарчана,—гидж хамр до-
ван келчкәд, ишкмнн—хатрад гарв.

Ик удан боллго Сандж Советин парвләнә
хлачин өрәд ордж ирв.

— Көвүн альдас, ямаран кергтә йовнач?

— Гүн Салагъас...

— Түмдин көвүмч? — гидж Санджиг күүц
үгинь келүүл уга, ахлач даралдулдж сурв.

— Түмдин көвүмб. Сургъуль сурхар йовнав,
школд орх цаас өгтн.

— Хулхач Түмдин көвүн биш, номхидан
бөөдг угатрин көвүд орулдг зә уга болджана—
гидж келәд, ахлач Санджур хәләл уга, цаасан
бичәд сууна.

— Минь эн „хулхачин көвүн“ нернәс ююнь
үүләр хуурдмб?—гих уха ухалдж оркад, Сандж
доран эргәд, газаран гарв.

Сандж газа гарад, зогсджагъад өмәрән гарч
йовв. Матхлзгсн улан хаалгъар, аәрстә бичкн
хар көләр угзр-угзр ишкәд, зуур бәәсн салап
давад, школур орад ирв.

Заагта бәәсн үүдиг татад, Сандж школин
толгъачин өрәд ордж ирв. Школин толгъач
Санджиг үзәд, умшджасн цаасан стол деер
оркад, ямаран кергтә ирсинь сурв.

— Школд орхар йовнав!—гидж хададж ке
лад, школин толгъачур өбрдв.

Школин толгъач Санджиг дәкн нег хәләчкәд
келдјәнә: „Школд мел зә уга, дәкәд сургъуль
экләд бүкл күс-дундур сар болдж йовна, чи
оратад бәәджч“.

— Багш, би сәәнәр сурхв, төрүн альвлхшв
Намаг школдан авхити болад, Сандж геюр
зогсв.

— Чавас, школ бичкниг яяхв, эн мет олт, сур

уль сурхар бääх күүкдиг яхв-гидж санчкад,
иколин толгъач гер дотрагъур йовднънв.

— Көвүй, нернч кемб?

— Сандж.

— Нә, Сандж тиим биш. Школд шанъгъагъ-
р ордг аргъ мел уга. Сургъуль сурх саната
болхла, эврәгъәрни орхмч. Тиигәд сурх саната
болхла, бääх гер олдж үз.

Энүг Санджин толгъан экнд күрлгънлә,
көвүйн доран эргәд, аргъул ишкәд, школас гарв.
Тавна тал гардг хаалгъд Сандж орад гарв.

Тав-дөч гарад, тавнд өөрдсн нимгн шар
өвгн. «Хулгънин хамрас цус гаргъад уга»
күн—гидж Тавна тускар хотна залус келцхәдг
билә. Тавна эмгн Ботха өвгнәсн хойр дү
болдмн. Тавна эмгн ухан үүл хойрарн эн эргн-
дән нер гарад бääсн күн.

Болв, эн хойр багъ цагтан басл хүв уга улс
биләл. Гарсн үрднъ торлго үкдж оддг билә.

Кедү дәкдж хурлд одсн болхв, кедү дәкдж
ном умшулсн болхв. Тер тускднъ то-томд-
нъ тасрад бääсн юмн.

Нә, ода бурхна евәләр дүүгәд-дүркләд
одх гигәд, хурла багшин келсиг сонъсад,
бääсн бичкн мөнъгән тавәд, өвдгиннъ нүднә
арсн джулгъртл мөргәд гарцхадмн.

Багшин келсн зәрлг кезәдчн худл болдж
гардмн. Тавн Ботха хойр бурхн—багшнрас
цөкрцхәв. Тавнахн хурлин өөрәс нүүгәд,
Советин парвлән деер ирдж буув.

Эмги өвги хойр оньдинд мөргдг хурлан хаяд, олна хуртг, дутал уга оддг болцхав.

Нег дакдж Советин парвләнүр хурла багш ирв. Тер багшиг үзэд Тавна хорнь буслв. Кишва ходжгър нохаг хадж алнав—болад, бу авч гүүггяд, кесг шууга татла. Ода Тавн Советин парвләнә поштин мөр туудгт, бәәнә.

Бурхи-шаджила гацлдсна хөөн, Тавна бүлд нег күүкн төрлә .Эн гал болси нүдтә хар күүкн зурхач багшин ном угагъар ханәди-тому уга сәәхи өсджәнә.

Сандж Тавнад ордж ирв.

— Сандж, кезә ирлäch? — гидж сурад, Ботха үүлән уяд суув.

Өрүнә ирлäv.

— Беш деер цә бәәнә, цаач, үкүгт гуй бәәнә, авад кедж у.

Сандж дун-шун уга зогсад бәәнә.

— Сандж хот юнъгад эс ууджахмч?—гидж келәд, өвр деерк үүлән буулгяд, босад, Ботха цә кев.

— Ботха, би танур кергтә ирлäv.

Сән, хот уудж авад чиги келхич.

— Уга, Ботха, хоолдм хот орш уга.

— Хоолд хот орулшго ягъси күчр бачм кергв терчнь?

— Сургъуль сурхар бәәнäv.

— Аньгин ахлачд од, би ахлач биш, ялч чамаг.

— Школд шанъгъагъар ордж зә уга. Багш э

рэггяарн ор гиня. Тегад танад бääхяр седжжää-
нäv—гидж келад, Ботхаггур шилтдж хäläv.

— Сурггулд ик дуртавч?

— Сурггуль сурхд йир дуртав, тöрүн аль-
влхшв— гидж Сандж нег кииггяр келв.

— Нää сән, манад бää. Ик болхларн сурггу-
лин багш болхмч, медвч?—Эн үгән келн, Бот-
ха инägгяд ормдан суув. Сандж байрта улан
чирэггяарн Ботхан öвр деер киисв. Ботха
уйдад, Санджин толггяг илад, энгкр ээджин
седкләр таалв.

ШКОЛД

Байр öрчд багтдж öгл уга деврэд нөр кү-
рл уга, Сандж кесгтән унтдж чадад бääв.
Чама гидж санчкад, нүдән анэд, тöрүц юм
ухалл уга кевтдж үзв. Тер кевтән духуцад
унтад оч.

Öсрэд серхлә, öр цääдж оч. Сандж боса,
хот-хоолан уудж авад, школур одв.

Школин күүкд бас босчксн, хотан уухар
бедрджäцхädж. Багш күүкдиг зерглдүлдж зог-
саггяд тавшулв, дакад школин öмн тавшул-
джаггяд, физкультурн зарядк келгв.

Эдниг хälädж бääггяд: „фуф, эднää заагт
тавшлдал йовхинь“—гидж санад, Сандж хуух-
ан мааджв.

Хот-хоолан уулдад, сурггульчнр классму-
дарн орцхав.

Сандж бас негдгч классин көвүтää ордж ирэд

амин ар захин партд оч суув. Багш Санджд тетрадь болн карндаш өгв.

Санджин байрлггнд кемджән уга. Дөрвн час кезәгъяр-язагъяр чилснь медгдсн уга. Дегтрән сүүвддж авад, Сандж хәрв.

— Сандж, школ ямаран?—гидж Ботха сурв.

— Школ йир сән, багш нанд дегтр, тетрадь өгвә-ә, карндаш бас...—гидж бардмнв.

— Аков, пнрсн наарлч, үнүнд юн гидж бичәтә бәәнә?—гидж гер дотрк улсин негнь дегтр деер барлата үзгүд хургъари заагъад келв.

Сандж дегтриг авад, меддг күүнәгъяр хәләмш болджагъад, авч зулад дер дор дүрчкәд, гарв.

Хойр нүднъ Санджинәр болдж өгл уга, школин гермүд тал хәләдж одад бәәнә. Эн кевәрн Сандж школ орв.

Ик школин барун бийдк халцха деер сургъу ьчнр шагъа наачацхана. Ик хар көвүн хәәкрджәгъад хагъад, шагъа үлдәл уга шүүгъад авад бәәнә. Көвүд дәкдж өрлдәд, сахарн гарлдцхав. Сүүләс гарсн ик хар нег сахарн гал деер кевтәд, нег сахарн ахлдж гарв. Ах гарсн күн хах зөвтә болад, ик хар чүүкл сахан авв. Сахиг эрдж-эрдж бәәгъад, өмәрән хойр ишкн, зүн—нүдән, дарн хагъад орксн, хошадлад оркв.

— Көвүн, орман ишкхнчнь — гидж келәд, Сандж ик хард өбрдв.

Оргъадг кезә орман ишкдг билә— йир гидж келәд бичкн хар көвүн саналдв.

Чи көвүн, цохан хамхлулхар эс седжәхлә,
ичә хуцад бә,—эн үгән келн, Оргъадг церәд суув.

— Хәләй, кенә цох кен хамхлдгинь ягъдж
седхв, болв йоста юмиг йосарнь келджәнәв—
олдж, Сандж хәрүцв.

Эн заагур өрцгән дәкн өрлдцхәв. Өлкиннь зах-
с гаргъдж авад, бички хар сұл гурвн өрцгән өрв.

— Би нег сахарч хадж өгсә—гидж Сандж
бички харас сурв. Бички хар мошкрджагъад,
коргълджта көк чүүкл сах өгв.

Сандж цугтагъаснь ахлджгарад, көк сахиг эр-
джәгъад хагъад оркв. Сах өрцгиг хамхли алдад
авад гарад одв. Зургъан өрцг авчкән цагт.

Санджин сах өрцгүдин ца оч дандарглдж тусв.

Көвүд цааранднь наадлдв, Санджин хавнь
гарад ирв. Өсргәд оркән өрцгүдиг цуглулдж
авад, өлкиннь заагт дүрәд бәәсн, харин шалв-
риннь шуньгърцг ахрдал, өлкиннь зах дүүджл
гдәд, унджад ирв.

Наадн чилхлә, бички хар Сандж хойр көтр
адәд, сала орад гарв.

— Чини нернч кемб?

— Баснъ.

— Чини?

— Сандж.

— Сандж, хоюри нәәдж болхми, хоюри хам-
дан шагъа наадад бәәхми, нәй Сандж—болад,
Баснъ үүрән атхв.

— Нә. Шагъасан альд дүрдвч?

— Газрт булхми, эс гидж Оргъадг булагъа авчкх.

Эн кевәрн күүндә йовдж, салан кецд ирәд хойр инг суув. Шогънч утхар газрин көрсиг эвдл уга дөрвджднәр авад, дорак газринь конь кулдж малтад, шорагъинь киилгиннь хормад кегъад, хуучи худгин ормд асхад шагъаса булцхав. Деернь газрин көрсинь тәвчкхлә, өвстә юютагъан өмнк кевтән болдж тохрв. Хойр ұр, ұнн седклиннь амн ұгән күүндлдәд, анъгър-анъгър инәлдәд ордж ирцхәв.

Сө өдрәр сольгдад, сармуд давлдв.

Негдгч классин сургъульчнриг, Музан Муутл гидг багш сургъдг билә. Эн багш күчр халта күн билә.

Нег дәкдж то—эсв болджала. Багш Көквән Джииджә көвүг дуудад, доскд гаргъв. Джииджә бийнь эсв—тоог кергт бәрдж дасд уга билә. Ташр тўн деерән багшас немр болад, тоогъан кедж чадл уга чичрәд зогсад бәәв. Нег бичкн цаг зуур зогсад, Джииджә тал хәләдж оркад, Муутлин арань зуугдад, альхнь хүмгдәд одв. Доскд өбрддж ирәд барун гаран дайллгънлань Джииджә толгъагъан өкәлгъад орксн, Муутлин гар доскд одад „пилд“ гигъад тусв. Арднь хәләдж суусн көвүд көләрн пол девслдәд, шуугад инәлдцхәв.

— Инәх юн болв?—гигәд, инәлдджәсн сургъульчнран чон нүдәрн хәләчкәд, өбрән зогсджасн, Джииджә чон хө бахлурдшнь авад,

гедәлгәджәгәд, толгәгәинь мошкад гедрәг-
нднь пол деер унәгәв.

— Багш, багш эити үкр бишлм. Ягәджанат
үнүгән?—болад, ард захин партд сууси Сандж
босв.

— Кишва чонин кичг, нургәичнь джахшн-
жәнү?—гин, белкүснәсн улан бүс тәәлдж авад,
Санджиг хойр орагәад авв.

Дарук өдрнь, түрүн урок умшлгән болв.

Терз деер бәәсн умшлгәна дегтрмүд түгәхлә
цуг тоогәс нег дегтр дутджана.

Муута — багш сургүльчнртан келджәнә:
„Дегтр авсн күн ормднь үд күртл орктха. Эс
гидж му болад бәәх“.

Сургүльчнр хоорндан зарллад, сурллад,
авсн кү эс олдж чадцхав.

Муута үдлә ирдж сурснд: „Уга“ —болдж
хәрү өгцхәв. Чирәннь хагәрад, цусн асхрн ги
глән уурлсн Муута багш, эврәннь „сургәмджаи
үүнд бас үзүлв.

Негдгч классин сургүльчнриг цугтагәин.
үдин хотас дутав. Сургүльчнриг классднь
үлдәгәд, багш бийнь хот орад аль хәäv.

Болв, эдн мел хот уга үлдцхәсн уга. Хотан
уусн үүрмүднь негнь хүв өдмгиннь өрәлиг авч
ирдж өгнә, наадкнь махнасн авч ирдж өгнә.
Баснь махн-өдмгәсн Санджд бас авч ирдж өгв.
Хот кедг күүкд күн хулхагәар шөл көвүдт өгв.
Тингәд, нам көвүд хот ууснас олзта болдж
тусв.

Сургъульчир классас гарлго асхи кўртл бā-
āгъād оркцхав. Асхи болдж одв, багш хотнас
ирād уга. Багшин зōвшāl угагъар хот огч болш
уга, эдн асхи хотас бас ўлдихāv. Хотасн ўўр-
мўд бас хувалдихав.

Кōвўд класстан хонх болдж шиндād, зāрмнъ
парт деер, зāрмнъ газрт зāāгъāн олцхав. Эдн
дотран Сандж элād билā, тегād чигн ўўдāн
дотраснъ чōбджлдж оркад, ўўдн хоорнд кев-
тснъ эн.

Зōвār ора болад орксн цагт, кўн ўўд цокв.
Сандж ўўднā оор одад „кемб“?—болв.

— Бив. Наадк ўўдāн тāāллч—болдж, Муу-
тан дун кўнъкнв.

Цугтан шугшад уульцхакми, геснъ олсдж
эднā гидж санх,—гидж келād, Сандж ўўд тāāлв.

Муута ўўд татад ордж ирād, классин тал
дунд алцадж зогсв. Гартан шўкр мālā атхдж.
Кōвўд цугтан нусан татад, шугшад уульлдцхав.

— Асхи хотан ууцхалт?

— Уга—гидж Сандж хārў оғв.

Кōвўд нўдāн нўлмсārн улмикār будад, оми-
кāsн чанъгъур шугшлдцхав.

Босцхати, хотан оч ууцхати—гидж келсн
Муутан ўг сонъсад, сургъульчир ўкс босад, хот
уудг гер орцхав. Хот уудг герт цāāг кегъād
ōдмгиг зўсād оркдж. Кōвўд хурдлдж ирād, цā
ул уга оѓмгāн авад гарлдв. Ташр тер оѓмгāн
унтдж кевтсн ўўрмўдāн серўлдж бас хўвд
орулцхав.

Сул болад, Муутан өөгүр гарч йовсн Сандж
алд-салд—гисн әркин үнр сонъсад дотран
ив: „Советин йосн тогтад нәәмн джил болдж
вна гинәлм, ода тегәд маниг иигтлмдн юнъгад
вагъад бәәнә. Мана багш—көгшн, юмна учр
дх күнлм, аальта юмб? Чамаг, ик болхларн
гшин сургъульд эс одхинь.“

Хавр болв. Муутан гарт «килгъсн» га-
д, хойр мөр татсн терги деер суудж авад,
ист ордж одв.

Көвүдин байрлдан тенъкән уга.

— Белчр уга голар гүүлгәд орлгънла, терг-
с книсәд, төгәд дәвргд элмр—болад, нег
бкн көвүд харадж сууцхасинь Сандж үзв.
к удан болл уга, Муутан гар эдгсн сонъс-
дв. Көвүдин хувәр, багшнрин шүүвр болад,
едрл тату гигъад, Муутаг багшасн гаргъ-
кдж.

ОРГЪАДГИН ЙОСН.

Күи болх багъасн,
Күлг болх унъгъвасн.
(Хуучна үлгүр)

Школд ик чигн, бички чигн сургъульчнр
әәцхәдг билә. Эдн дотран Оргъадг гатлад
әәдмн.

Тер монцхр хамрта, хату могълцг хар кө-
үн билә. Шуд хәләсн күүнд көлән чирдж иш-

кесн, залху бәәдлтә болдмн. Керүл-цүүгә
болад оркхла, махмуднъ хатурсн болад, көл
шулудад ирдг билә.

Асхн бүрүл болад, хотан сургъульчнр
уугъад дууслгънла «унтти» — гисн Оргъадгин д
өрәс болгънар джинъндмн. Сургъульчнр эзнә
әәдг нохашнъ аргъул дживлдәд, орндан ор
кевтәд, көнджл дорасн колс-колс хәләлддм

Зөвәр удан унтулдж оркад. дуг-тусад ун
гиджәсн цагла «бостн» гидж келәд, зерглүл
тәвсн орлудин хоорндагъур йовад, дарад ул
бүсәр хойр талан цокад, Оргъадг зелүлдм
Сургъульчнр аргъ уга, көнджлән үкс шив
дәд хувцан үмсәхәдмн. Цугтан хувцлад дуус
хасн цагт, удан хувцлад үлдсн хойр-негин
хошад-неждәд цокад, уурлдж оркад «нә, у
тцхатн» — гидж келәд, бийнъ хувцан тәәлдм
Оргъадг хувцан тәәләд оркхла йоста унтт
гисн темдг болдмн.

Хот уудг герт Оргъадгин шишлнъ суу
орм бәәдмн. Оргъадг ормдан суучкесн, мах
өбктәг үмкәд сууна.

Зәрм сургъульчнр хүв махан аагъиннъ ө
гаргъад оркчкесн шөл сорладд заг-заагур
Оргъадгур хәләлдәд сууцхана. Оргъадг мах
адгън-шидгн иддж оркад аагъан стол деегу
гүүлгв. Көвүд дарад-дарад, өбрән уурнъ
рад көргәсн хүв махан аагъд тәвлдв. Эн аа
эргә-төгәлә йовдж Баснъгин өөр ирв. Оргъдг
аагъд хүв махан тәвх Баснъгин селгән би

эсн учрар, махи идгддж одсн цаг билә. „Ода
хв“?—гидж санджагъад, өдмгиннь өрәлиг
вәд аагъиг давулв.

Хотан уусн сургъульчнр гарцхав. Баснъ
р эргәд, сүүдрт суусн Сандж тал оч йовла.
Баснъгиг герин барун булнъгд күрлгънлә,
Баснъ зөрүд гарч ирәд, „чи юн казвадад
Баснъч?“—болад, Оргъадг цохарнь чичәд авв.
Баснъ суусн Сандж, хурдлдж ирәд хоориднь
орв. Хойр бухин хоорид, хо гунджн чини
Баснъч?—гигъәд Санджиг цокхар Оргъадг нуд-
ман өргәд авв. Тииглгънләнь Сандж өрчәрнь
Баснъкәд орксн, Оргъадг эрст одад „хиг“ ги-
вәд тусв.

Эн хоорндагъур багш гертәс гарад ирв.
Оргъадг эс медсн болад, землзәд хооран
ирв.

Нег дәкдж хәр отгас нег бичкн көвүн ирв
Баснъг үзн Оргъадг „цергән“ цуглулв. Нег
Баснъчр ик нертә бандит бәрхәр бәәх улшин
Баснъоридан шимлдәд, зәнъг өглдәд цугтан хур
ирв.

Хәр көвүн школин өбгүр давад ишкрн дуу-
лад, артк салагъар ордж йовла.Школин ар-
Баснъгәс генткн бутарладад гарч ирәд, Оргъадгин
Баснъчр „церг“, көвүнә ард орв. Гүүлддж йовх көвүдиг
Баснъч, герин өмн наач йовсн Сандж Баснъ хойр
Баснъгәс гүүлдв.

„Цергиннь“ толгъад йовсн Оргъадг көвүг
Баснъчәд ирдж йовлгънләнъ, ардан хәлән

юн болдж йовхинь медл уга хатрад га
Удл уга Оргъадг дăки кўцдж ирăд, кўвўг гид
гдăд авв. Кўвўн бўдрдж киисн, босдж ав
сала кўбдж зулв.

— Кўцăд-кўцăд неджăд цокад гарад бăае
гидж Оргъадг командлдж йовна.

Кўвўг сала эргдж йовхинь ўзăд, Сан
Баснь хойр амдцхав. Удл уга Сандж кў
кўвўнă ээмăс татв, кўвўн бийăн цокдж йов
болгъад, толгъагъан ѳкăлгъв.

— Кўвўд, аргъулдихати, тўрд гилт—гв
Сандж хăакрдж йовна. Хър кўвўн шугш
бăргдсн туула мет бултхлзад, багълицасн
хсн Санджин гар хăлăгъăд зогсв.

Оргъадг кўцдж ирăд хăакрдж йовна:

— Тосхурин босхур болсн Баснь чини юю
эс гидж чамд Буурла кўвўн хармий?

Сандж кўвўд тал хăлăгъăд, хăакрдж ке

— „Кўвўд, ода эн кўвўг бидн юнъгад ц
джахмб? Буурла манахна гидж ямаран йил
бăадв. Махта-цуста, угатă бийд йилгъс бăа
Дакад, нам адрдж бăацхăшт, хара йовсн
цокх ямаран керг болджана“.

Баглрад ирсн кўвўд Санджин ўг сонъ
гар кўрчăхш. Баглрсн кўвўдиг арăд Оргъ
ѳбрдв. Санджиг дайлад оркхла, толгъагъан ѳ
лгън, хооран цухрв.

Хър кўвўн хойр ик нўдăрни кўвўдиг хăл
оркад, келджанă: йир кўвўд, би танд ямаран бу
та юм гаргъв. Амд бийм хърн тавн дууна га

анцхн эгчән үзхәр, йовгъар тенәд-мунад
ж йовналм, йир нанла әдл ахир-дүүнр та-
нигн бәәдг болх. Йир намаг ягъна гигъад
нат?—гидж келәд, көвүн өөлдж уульв.

— Көвүд, йовцхай, эн көвүг эгчднй күргхмн
идж келәд, Баснъ көвүг сүүвдв.

Хар көвүн Баснъгиг теврәд, уульн-инәгъ-
хойр шин иньгүдиннй хоорнд орв. Оргъа-
н «цег» гурви иньгин ардас дахв, зуг
гъадг өөрән нег көвү дахулсн гол көөдж
гшлв.

ШИКРӘ.

Көрн доладгч—нәәмдгч джил күртл Санджин
дасдг школд күүкд сурдго билә. Тегәл
школд орхар ирсн күүкн ик багъ уга
олгън болджаснй эн.

Тавн-зургъан күүкд улс худг деер хурди
ихәв. Эдн суулгъан ханъкр-джинъкр тату-
д, ээмәсн буулгъдж оркад ю бис күүндихәнә.

— Я йир, Шикрә бид хойр сургъуль сурлго
ивчн болхм бәәджл!—гидж келәд дөрвгър
иҗа болсн, маштг шар бер босад, худгас
татв.

Сургъульчир бас дөбгләд, Шикрәд амр өгдм
ш.

Алчуран авч зулсн джогдамлта, салврха
илгтә хар көвү көн гихләнй, ардаснй Шикрән
рмагъаснй татад йовулхш.

— Алчурим ас гинäv, эсклä бакшт од
келчкнäv—болад, Шикрä уульн алдад су

— Зуг одад келдж үзлч, би чамаг үү
орхинь дорар... гигъäd, джоомг дамлта хар
келтл, Сандж гертäs гарч ирв.

— Юн болджана?—гидж Сандж сурв.

— Эи көвүд күүнä альчур авад, күү на
лад бäänä—болдж Шикрä заргъцв.

— Джигдä, күүнä альчур өг гинäv, юнъг
кезäчн альвлад йовнач...

— Уга, би авси угав, эн авла—болад ша
дөрән суусн шар көвү бärв.

— Я, я ягъси худлч юмб! Сандж, хälä
Джигдä алчуринь авад зулхла, Босха хор
гъаснь татла, нä ягънач?—болад, шар көв
альхан ташад инäv.

— Я, бийнь татчкад—гидж келäd, Джиг
улагъад газр хäläv.

— Нä сән. Джигдä күүнä алчур өг. Үүнäs хо
ран бичä наадлти. Шикрä йилгъäs уга тан.
манла äдл сургъульчлм, тииклä бидн юнъг
дббглхв. Джигдä тинмий!—гидж, бий деер
унъгъагъад Сандж келв.

Джигдä Шикрä тал одад чирä талнь хäl
уга нег гарари алчур өргäd, наадк гара
хамран хучлад „мä альчуран“, үүнäs хоор
альвлхшв“ болдж хамр доран келв.

— Школд сургъуль сурчах кун альвлад бä
дм биш—гидж келäd, Сандж Джигдән
лгъа илв. Джигдä Шикрä тал „нег гем

вдж өгич“ — гидж эрджәхшнъ дорагъар хәләв.
Одр, сар давлдад, джилмүд эргләд, Шикрә
эрлгън болдган уурад ирв. Сандж асхид
колд ирдж номан дасдг билә. Шикрә бас ирдг
олв. Зәрмдән Сандж Шикрәд донъ болад,
о-эсвинь, эс гидж естествознанәр, аль наадк-
арнь чиги заадж өгдг билә. Нег дәкдж
естествознанин дегтр умшджагъад, гентки
олгъаднь орси нег сурврт Шикрә хәрү эс өгч
адв.

— Күн ухатагъас биш бас малдж гинә. Тер
күн ягъад ухата болсмб? — гидж Санджас сурв.

Сандж зөвәр уха тунъгъаджагъад иим хәрү
сүв: „Ики кезәнә цагт, кесг зун — минъгън, сай
джил өмн, күн сар мөчи кевтә ө-шугъу моднд,
энд-тенд гәрәдәд, темсәр хот кегъад бәәдг
сандж. Дакад, кәләрн йовад гарарн кәдлмш
кедг болдж. Зерлг мал иджлткәд үс уудг бо-
лад, махинь галд булдж иддг болна. Тәрә ба
тәрдг болдж. Келдж-келдж күүнә ухан гис
өмн кәдлмшәс, күч-кәлснәс бүрддг зөв
өмндж. Ухата болхин төләд кәдлмш кех ке-
тә, дегтр умшх, сургъульд сүзгән өгх кергтә“
— гидж келәд Сандж төгскв.

— Сургъульд сүзгән өгх, дегтр умшх — гидж
сургъул келәд, Шикрә ормдан одв.

Эн кевәри эди асхи ора күртл суулддж
аркад, хәрх болцхав. Шикрән гер школас зөв-
әр уухи бәәдг билә, Сандж көвүн күн болад
Шикрәг күргәд гарв. Ю бис күүндләд, наада

йовцхадж дарунь герт күрч прихав.

— Нә, бүдрл түгшлуга хәр—гигъад келчкәд, Шикрә гер талап гарна.

— Тиигий, сәәхи зүүд бәрдж хон—гигъад келси Санджд, бүриси зеегтә хар нүднә эвтәи сууси, бички өкәр цәгъан чирә далс гидж сарин герлд мандли, дакдж үздгидгән уурв.

Манъгъдур өрүнднә нег цөбкн көвүд Шикрә аарггдж авад «Сандж-Сандж» болад наадлцхав. Гер өдрәс ави Шикрә Сандж тал өөрддгән уурв.

Седклән медлцәд үүрлси нөкдмүд, харгъджд гол ухани үндсәр әс күүнднә гидгик зовлнәтә юмн. Учр тиим болсар Сандж Шикрә хойр бас нег негән санлцхав.

Хотнас ирджд йовси Сандж зөвәр тедүкн гарч йовси Шикрәлә тосджд харгъв. Шикрә үкс энд-тендән кү хәләчки тогтив. Эн-тер, сонън-сорман күүндәд оркхларнән хойр соктджд одцхав. Шикрәг удан өөрән бәрхин учрар Сандж кесг худл, хуучи туульмуд келв. „Сандж“—гигъад геглзгси Баснъгин ду сонъсад, Шикрәг хаалгъднә орулчкад, хәрәд гарв.

АХ БАЙР.

Дорд үзгин салькн әрә үләгъад, нилх көк ногъаг эрәтрүлдж дольгалулна.

Оли зүси цецгәсәри өнългдси кенъкисн үнрәри өрән девтәси, өргн тег энъгдән налав

Цевр агъар көкрнә, зуг энд-тендәс ээләс
сад, күчтә хойр далвагарн сәвдж йовад, ээз-
рлддж эрглдәд, цег болдж харлдна.

Шимтә ногъагъар ик гүзәгъән чингдмәр
үүргсн үкрмүд зәрмнъ зогсад, зәрмнъ налха-
ддж ар көлән джингъад, кевлгъән кевсн кев-
днә.

Делкә деер уга аәмтхә бүлтхр бор туулан
ийнъ, бичкн гесән борталгъсн, амндан көк
огъа зүүсн, элкән нарид ээгъад, ик көк бет-
ин үрү бийд санапр унтдж кевтнә.

Хадлгънд цувад орсн колхозин машид ташуд
рвлзнә,цань ирмг дор дүүгсн колхозин трактор-
удин дунь сонъсгдхас биш, бийснъ үзгдцхәхш

Школ талас гарсн дөрвн-тавн көвүд аәм
ин правлән тал оч йовцхана.

Эдн ээм-эәмән түшлдсн, эгц гарсн джинън-
н дуугъарн тракторин өмнәс хәрү өгчәхшнъ,
әәхн орчлнъ эвдәд йовна.

Ингдж йовад гарарн завдад негнъ үг келснд,
олгъагъән тасртл гочкнлдад, дерд-дерд иш-
лдцхәв. Тиингдж йовад, бооджсн унгън мет
енткн «тард»гарад урлддж йовад, харгъсн нүкн
—зуухиг эрстнъ гәрәдцхәнә.

Юн болад одсн болхв, аль негнъ сонън наад
ухалдж гаргъв, эс гидж сургъулән чиләсн
болв, аль нам гертәснъ элг-саднъ ирв гинт,
ир ямр байр болв гинәт? Уга. Эднә ардас күн
чигн ирсн уга, эдн сургъулән чигн чиләсн уга,
күн сонън наад чигн ухалдж гаргъсн уга.

Болсн бийнъ эднѧ байриг келх үг нанд олддж
оглго бѧнѧ.

Инѧгъѧ-наада йовцхадж, иньгүд правлѧна
газа ирцхѧв. Амти цугтан күрч ирцхѧдж, хур-
ган эклх болджл—гидж келѧд, комсомолин
ячейкин сеглѧтр Бадм гертѧс гарч ирв.

Комсомолин хургиг газа сүүдрт кех болдж
шиидлдѧд, дөрвлджн стол авч ирѧд тѧвцхѧв.

Ахлач, пиисрѧн шииддж авад, төрмүдѧе
күүндцхѧв. Хургин президиумд Сергеев гидж
күн бас сууна. Сергеев Павел гидж күн—Ленин
градин заводин кѧдлмшч, большевик. Павел нид
джил Элстѧс ирдж эн ѧѧмгт колхоз бүрдѧлѧ

Олна тѧлѧ чидлѧн ѧрвллго кѧдлсн тѧлѧднѧ
колхозникүд Сергеевѧр колхоздан ахлач тѧвдѧ
авла. Колхозин кѧдлмш кедү ик болсн бийнѧ
Сергеев багъчудт, комсомолд донъгѧн күргхѧн
төрүн мартхш.

Комсомолд багъчуд орулдж авх тѧр болв
Багъчудин эрлгѧс дара-дарагъарн хѧлѧгдѧв.
ѧмин сүл болдж Түмдѧ Санджин нерн гарв.

Байрлад чирѧнъ уласн Сандж, босад цѧр
үг эврѧ бийиннѧ болн гер-бүлииннѧ тускар келѧд
хѧрү суув.

Комсомолин ячейкин сеглѧтр үг авч босв
Эн келджѧнѧ: . . . «Мини хѧлѧнд болхла
Сандж му биш кѧвүн. Болв Санджиг күчт
хулхач күүнѧ кѧвүгъиннѧ бас чигн сѧн меднѧвдѧ
Тиигхлѧ, хулхачин кѧвү Ленинѧ комсомолин
зерглѧнд орулдж авхмн гидж ягъдж келнѧт

инигъяр болхла, Санджиг комсомолд орулдж
«ч болш уга». Ар захас гар өргэд, махта шар
«вүн үг авв. Эн иигдж келв: «Сандж бийнь
«р сән көвүн; сургъулән кезәчди сәәнәр дасна,
«узр үг келдж альвлхш, бийән сәәнәр бәрнә.
«үг нег гемнь эцкнъл, эцкнъ»—гидж альда-
«анднь чигн келл уга суув.

«Комсомолд орулдж авлго бәәдм болвзго»
—гих уха санчкн Санджин махмуднь ирвәт-
«д бәәнә. Эн заагур хулхач эцкән санчкн,
—хорнь шүүгъяр буслв, хулхачин бүлд гарсн-
«дан гундад бәәв. Тиигдж бәәгъәд «хулхач нәмәг
«аргъхас биш, мини уха гаргъсн угалм, минь
«түүг эдн медхн ягъна»—гих уха санчкад, хург
«толгъалджасн улс тал нег мөслдж хәләв.

Дарунь Сергеев үг авв. Сергеев келджә-
«нә: . . . «хулхач күүнә көвү комсомолд ору-
«лдж авна гидг ик хату юмн. Болв, тәдн Санджиг
«хәләх кергтәт. Сандж бүкл тәвн джилд танла
«хамдан, ман дотр сургъуль сурвш. Даалгъвр
«күцәсәрнъ, сургъулән ягъдж сурдгарнь авад
«хәләхинъ Санджд күн ицәд бәәнә. Сандж йос-
«та Советск ухата күн болдж нанд тоолгдна.
«Минигъяр болхла комсомолин зергләнд орулдж
«звхм гидж бәәнәв».

Дәкәд чигн кесг улс келлдәд, негнь орулхм,
«наадкнъ орулхм биш болдж шууглда бәәдж,
«гар өрглдәнд ирв. Гар өрглдән эклхлә, Сандж
«газр хәләгъәд «оруллго бәәхий?»—гисн ухата
«менрәд суув.

Хургин ахлач гар өргүлэд, ик удан болго, хойр күүнә то үлү болад, Санджиг комсомолд орсиг сонъсхв. Баснь, Шикрә хойр Санджин гар авч мендлв.

Үүрмүд көтрлдси Ленинә комсомолин нер зүүсндән, ирснәси ик байрта хәрдж йовцхана.

— Баснь, би оруллго бәәвзго гигъад ик гидгәр аәджәләв. Байр ик бахта болв Ленинә комсомолд орснла аәлдиг байр бәәхий—гидж келәд, Сандж ингүдән хәләв.

— Уга, уга болго. Комсомолд орсн—ах байр—гидж келәд, Баснь Санджин өрчд толгъагъан шахв.

ИНЬГҮД

Джил джилләд, джиргъл уттад, көвүн өсәд ,гарнь ганзгәд күрәд, көлнй дөрәд күрәд ирв“.

Дугла көвүндән хадмуд хәәдж сахнв.

— „Сән күүкн, эрки биш зәнъг орул гисн Санджин үг сонъсад, Дугла йовцин терг дахад, күүкн бәәси хотнд ирв.

Күүкн таасгдв. «Нам бас нанла аәдл угатә күүнә күүкн болснй сән болвл»—гидж санад, Дугла герт ордж ирв. Улан келәр күүндллдәд, бүлән нүдәр хәләлцәд, аш сүүлднй зөвән авсн Дугла, байрта хәрдж ирв.

Дарунь гилтә хүрм ачх цаг болв. Түмд амрч гертән бәәдм биш. Кемрджән гертән ирх-ләрн әрк-көзр хойрин ард эс орсн болхла, лавта шалдагъад унтдж кевтдг болх. Түмд гертәси

ордж гарад, тав-зургъа хондж йовна, ода
ьд-яльд йовхинь кун медхш.

Морд, мах, кун цуглулх кергуд оли болад,
угла бас кесг со нор уга, кесг одр чик
от уга зовад оркень эн.

«Кун доньгар, шовун далвагар» — гишнь,
аджу-ташун боли элги-садни доньгар Ду-
на ковунаннь гер буулгъв.

Одриг элвг напар давулад, асхи бурул
олад ирв.

Ковунангъас залу улс гарлдсна дару, кургдж
рси эмгиг Дугла дахулад гарв. Зун бинд
овкун сууси берад хурлздад, конг дотр
ууси кукдиг коогъад ирцахв. Кукд ба
уван огл уга, яргад керлдицахв. «Балдр» ахт
укднх ик керул угагар гарч одцахв, зу
иджгта тоотнх ата булалддж баацханя. Зарминь,
ерад чидл узуллад чирад гаргъцахв, болв,
льми эратя шар цоохр бушимудтя, хаалгъ
ратя кок бушимудтя хойр кукни улдв. Эн хойр
булгъна бусарн холвдчкад, теврдж авчкад
авдж оглго зовав. Таг ядчкад: „эди ю кецях
ила“ — гих шиидвртя берад зогсцахв.

Берад Булгъна уснур аарглад орв. Кукд
улгъна уснас атхдж авчкад, тавдж огл уга
ульлдад сууна. Татлдад, чирлдад эс болдг
аадл гархла, берад кукдт уурлдад, Булгъна
с хувадган ууси баадл гаргъцахаджаня.

Кукд уульдган уурад, Булгъна ус тавад
анамрдицахв. Гетджаси берад гентки даврад,

күүкдт сана өгл уга, Булгънас салгъад авв.
Зәрмнь уульлдси күүкдиг дарлдад, наадкснь
үк Булгъна үс хував. Булгън уульх биш,
уулджасн күүкдт алнь болад сууна. „Ямаран
бәәдлтә берв энчи“—гидж аргъул үүртән ке-
ләд, маштг шар бер Булгънд өөлв.

Үс хувасна хөөн, күргиг хойр бер авч ирв.
Эдниг дахлдад күргүлин нег көвүн бас ордж
ирв. Күргн, күргүлин көвүн хойр зергдәд
чөклдж сууцхана. Өвцү шатах болджл гидж
келәд, маштг шар бер көвүднн өмн царцлнн
өвцү тевшт тәвдж өгв.

Хойр көвүн хавтхасн хустг гаргъдж авлдад
хустгин гериг зүн гариннь дунд хургън эрк
хойрин хоорнд бәрджәгъад, хар деернь нег ху-
стгиг боехад хумха хургъарн дарджагъад, ба-
рун гариннь дунд хургъарн индетәд шата-
кергтә. Кен түрүлдж шатагъад холдкүргенн
өвцү утлх зөвтә болджана. Хойр көвүн зергд
джәгъад индстцхәв. Хустгуд зерг шатагдси бийн
Санджин хустг холд, көшг деер оч тусв. Сандж
өвцү утлад берәдт тәвдж өгв.

Даруиь күргүлин көвүн гарв, тунунә арда
дахад берәд бас гарцхав.

Генткн герт бәәсн әмтн цугъар гарад одхла
Булгъна дотр бийәс эвго болад одв, ясата ор-
на көл деер суусн Булгън асхрулад уульв.

Үүдиг дотраснь оньслджоркад, Сандж Бу-
гън тал ирәд, белкүснәснь теврдж авад ор-

гән гарч юмид одлго билә. Одр ирх дутман, сө давх дутман Булгън улм-улм таасгдад, шиджиь олдад бәәнә. Гал болсн дурна зальд авлгдсн Санджин джиргъл, элдү сәәнәр джиирв.

Намр үүд цокад бәäv. Санджин үүрмүд Элст. Шарту орлдад сургъульд гарад йовад бәәцхäv. Санджин эрлгъни хәрү уга. Ташр үн деер немр болад, зүркиь бульглдж цокна, элгн садна ээрлгън ахлна. Сандж гертән үлдв.

Ик эрт йовдж одсн Түмд одачн уга; үвл болад пасн унчкв.

Асхи бүрүллә дахад темәнд юм тенънсн Түмд хәрдж ирнә. Нигт зогдрта харгч инъгн кевтүлдж оркад, Түмд ацагъинь герт орулв. Чансн цә болад, Түмд гулмтин деед бийд зәмлдж суугъад, аагъиг йоралддж бәрәд, халуцә сордж сууна. Цәәгъән уудж дуусад, Түмд олзан тәәлв.

Мә үмсдж үзлч—гигъад Санджур боок гос шивәд оркв.

Госиг хәләдж оркад, Санджин нүднъ цаад „зөбрднъ“ күрв. Шеркш—занч эд, нам аагъ ух күртл Санджд үзгдв.

Санджин нүдн цусар гүүддж гал асад, орна ирмәг деерәс босдж ирәд келджәнә: „Аадж, од энч юн гидг бәәдлв. Эн бәәдлән кезә хайхмч. Эдү метәр гесән телжәнäv гидж эн цагт сандж болш угаг ода күртл юнъгад эс меднәч. Эрәннъ кәлсәр бәәснәс ах юмн гидж уга. Күүн белн юмар джиргънäv гидж йир болш угалм

инигъар, бол... — „гигъад күүц үг келүүлуга,
үмд дарджиньв.

Икәр бичә ду гарад бәәгъич, чамд олз ору-
кас биш нань ямаран гем кеджәнәв. Сән эц-
ис му көвүн гарчлән—гичкәд, лачкндж инәв.

— Олз, олз икәр орулдгч. Чини көзрин өр-
дчнь газак сааджасн үкрим әмти бәрдж ави
еджәнә—гидж келчкәд, Сандж гарв. Нань дала
келдж төр гүүлгдж болшго, түүнәс давхла
алд ноолдхар босхми. Сандж хәрдж ирдә,
оридан орв.

Удл уга Булгън бас ордан ордж кевтв.
Иим элдү үүл үзә бәәддж би тагчк суудж
едш угав, мангъдур әәмгин парвләнд оч гер-
нәнәв—болад, Сандж Булгън тал эргв.

Хулха көзр хойрар джиргънәв гидж йиң
андж болшго—гидж келәд, Булгън Сандж
ал эргв.

Тольс гидж келсәри толгъадк ухагъан медл-
әд, делврси цусни күчәр чисм уласи урлму-
ар шөвшрдж үмсләд, сәәхи нөөртән орихав.

СУРГЪУЛЬД

...— Эрки биш гемтә бурутагъинь йилгъдж,
осна догшла харгъулхиг би танас эрджәнәв—
идж келәд, Сандж ахлачин өөр оч суув.

— Сән, сән. Негинь олдж болх. Сандж, сур-
гъульд йовх болзгоч, аль Булгънаннь өөрәс
арш уга болвч—гидж келәд, ахлач Сергеев
Павел наадлв.

— Эс болх юм юнъгад келнät, ахлач, сургъульд йовлго яях билä—болад, Сандж байрдж гөрдв.

— Үнär келдж бänч?

— Үнär боллго, худл келдж чаддголв биити.

— Элстд багшин курс гарч. Тер курст гурвн күү маниг өгтхä гисн билä. Эндр хойр күүн йовджана. Йовх саната болхла тедн деер гурвдад йовдж чадджанач.

Эн загур сагсг хар махлаг буулгъдж үмссн Тавн ордж ирн:

— Ахлач көлгн белн. Йовх улстн альд бääхмб болв.

— Хойрнъ белн, минъ ода үнд бääцхälä. Негнь эн наатн суусн эн.

— Тавн мендвт! Насн ирх дутман, улм багърсн болад бääдмт?—гидж Сандж Тавнла мендлв

— Мендл боллго! Сандж ода үүнäсн гарад йовад бääхмч?

— Герүрн одад ирс гилälв—гидж Сандж ахлатал хäläv.

— Үвлин найн эн. Дакад, дакдж кезä көлгн йовхнъ медгдш уга. Сургъуль бас чамаг күүлгъад суухм биш, эклдж оркх. Шишлнъ йовджатергн деер суугъад йовснъ сән болх—гидж Сергеев селвг өгв.

— Тертн болдг үг—гидж Сандж зөвшәрв Цодрад, газр көрв. Оддуд күү наад бәрс болдж чирмлдв. Сар гарчксн санапр мандлн Хатрсн мөрдин турунд ишкгдсн цасн джааг

— джуугдж шухтнв, зуг цанин тавгин а сулдхл
уга, утднй тач геглзнй.

— Орүнә нари гурв хотлдж гарлал, ингдж
кинтрл уга бәәш уга зөвтә юми. „Нари хотл-
хла немнә белд“—гигәд наадад келсн үлгүрий
гер. Кезәнә нег болсн йовдл келүлдж авцха-
нт багъчуд,—гидж Тавн нөкдмүдәсн сурв.

— Келти, келти сонъсий—болдж нег дуугъ-
ар гурвулн келв.

— Кезәнә Гаха джилн лу сарин хөрн
гурвн өрүн бас нари гурв хотлдж гарла. Тер
асхнась ави күчтә шуургън болла. Би тингхд
Цемблә адунд биләв. Хаац уга адун тесдж бәәдж
чадад үрүдв. Аргъ уга адунаннй ардас
дахад гарвв. Тер шуургън гурвн өдр, гурвн сә
зогсн уга шуурв. Гурвн өдр, гурвн сә эмә
деерәс бул уга, кели деерән хот күргл уг
йовбув, тер бийм адунас нег чигн мөр салгъсь
уга биләв. Зуг сүл сә адунд чон орад, күч
өгл уга гурвн-дөрвн мөр бәрдж оркв, тедн-
дотр гацата кевтә Цемблән Бадмин ундг ша-
ргъ мөрн бәргддж. Орүнднй шуургън зогссн,
адуг өрүләд гарвв.

Өмнәсм аду хәәдж гарцхасн, темәтә, мөртә
улс ирцхәв.

Аду хәәлдәнд Бадм бийәри гарч.

— Адунчи гару уга йовну?—гидж, ирәд уга
йовдж, Бадм сурв.

Адугъан тарал уга әмд менд авч ирсн би
байрта келдј йовнав?

— Адуи бӯри - бӯти, зуг сӯбпә чоимуд орад, шаргъ ахта дөрви мөр бәрчкв. Дөрви мори тана адуид, далагъас дусал өсрси юмн адл болхгов гидж инәдж йовнав.

— Чавас, чавас. Тави мел ўкрлч. Минь тер шаргъ ахта мөр оч чоид бәрүлдв кӯн—гидж —келәд, улан заиди иштә шўкр маләгъәр намаг нег орадж, ууран гаргъад, мөрнә кӯш тал довлв.

Тиим донта улс биләл теди, тингдж тер хотлси нари нанас өшәгъән авлал—гидж келәд, туу-жан чиләв.

Сүзгән өгәд чиньндж йовси көвүд, дакад геду мег туудж келхиг Тавнас эрдв.

Дергәд хатрси хойр мори цаниг зо деер чирәд ирв.

— Хәлә, Элсти ўзгдәд бәәв—гидж көвүд-ни негнь келв.

Зо деер гарад ирхлә, Элстин электричествин гал пәәгъәд бәәв.

— Дакад нег юм келти, — гидж көвүд некдж сурв.

— Ай, эән зальггл кезәнә давдж одси юм ю кедж келхв—гидж келәд, шовшрад джолаг татдж йовад, хойр нег шилврдәд орксн, мөрд хатри тавлад, цаниг Элстин уульнцар авад орад ирв.

Шўўврән өгәд көвүд сургъульдан орцхав.

Дөрви тави сар болсна хөөн, Аәдрхнә багшини техникумд ўвлин цуглран болджадж, тўнўнд курсас зәрминь йовулхмдж гисн зәнъг джирд гигъад гарч ирв.

Ик удаи болл уга багшин техинкумас ирсн
ондр хар залу көвүдин өрэд ордж ирв.

Техникумд оч сурх санатань эн күүнд бич-
гдцхäv. Одх болдж бичгдсн арви тави күүнә
нерн дотр, Түмдә Санджин нерн бас умшгдв.

Манъгьдуртнь äктәмл машин деер суудж
авад „Ääдрхи альд бәәнәч гигъäd, көвүд гарад
йовад одв.

Хальмг базрт ирэд машинәсн буугъад, көрсн
иджл деегүр мөри цанар гатллдв.

Сандж кун болдж үүдсәрә ним ик балгъс
үзäd уга билә. Кесг давхр ондр-ондр гермүд,
ик терзиннь өөгүр гархла, тенд кун үзгдәд
бәәнә. Оли әмтнә шууган хамг, цүгтан Сандж
гәähмдж болв.

Гермүд уульнице гәähә йовцхадж үүрму
Ääдрхнә ик шивән өөр күрэд ирв.

— Эн шивә деегүр Минтр ноин гәрәдүлдж
гарч гидг эс билү—гидж нөкдмүдин негнь келв.

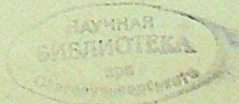
— Иим ондр шивә деегүр ягъдж мөри гәрә-
дсн болхмб. Ягъсн ондр сүмв,—гигъäd шивә
деер ик холд дүнъгәджәсн чондж үзäd орагъ-
инь хälәхлә Санджин махла унн алдад әрә
гидж торв. Иигад йова йовцхадж көвүд тех-
никумур орад ирцхäv.

Хонъх джинъни бийәр энд-тендәс бутар-
лдад сургъульчир гарад ирцхäv.

Бутарлдсн оли заагас булхад нег таньдг
чирә гарад ирв.

— Кемб? Баснъгин бәädлтә, Баснь гихәс

288232

37

чирань цагъан. Кеи болхмб, — гих ухата Сандж, зогсад бääв.

— Менд кезä ирвч, аль ордж йовнач? — болад адгъад даралдулдж оркад, Баснь уурларн мендлв.

— Баснь, чийч Баснь, — гигъад, Сандж гаринь чанъгъур атхв.

— Э, би унд сурчанап, чи аль ордж йовнач?

— Бас чамур, багшин сургъуль сурхар ирвв.

— Тиигхлä сән — гидж келäд, Баснь уурән сүүддж авад, унтдг герүрн авч ирв.

Элстин, эврä отг-нутгин сонъи сормг зәнъг сонъсдж оркад, Баснь техникумин джиргълин тускар, бийән ягъдж бäрдгин болн ямаран бääдлтägъär сургъулән дасхла сән болхин тускар иньгтән келдж öгв.

Удан болл уга, Сандж техникумин джиргълд иджлв. Номдан йир дутдм биш, асхиднь кезäчн класет ирдж номан дасдм. Нам кино театрт оддг болад, йоста медрлтä күүнä öнъг гарв.

Сар болсн цагла, Сандж Булгънас бичг авв. Булгън бичгтән кесг дала юм бичдж. . .

„Эртинä авч ирснь орса юмн бääдж, шанъгъа газрт бääсн күүнä хош тонад, күү алад, öлг-эдинь, малинь буладж авцхасн бääдж. . . Одахн аавиг бäрд авч одв. . .

. . . Ягъад намаг хайчкад, сургъуль гигъад йовдж одв гихинь нүднäсм нүлмсн гарч ирд бääнä. Унар хайкскнтн энв . . . — гигъад, öблäd гундад бичдж.

55221

— Ааджин тускар мел чик, эрт тингх зөвт
мн бээдж. Булгъниг, Булгънан би эн насн-
ан мартхий—гидж Баснъд келэд, байрлад
ичрсн гарари бичгин хэрү Сандж бичв.

ЭЭДЖИН КЕЛСН ҮГ

Гучи негдгч джилин хавр гарад, зун орв?
Сургъулин джил чилэд Сандж амрлгънд хэрдж
орв.

Булгъи, ээдж, дүүнр байртагъар Санджиг
осдж авцхав.

Эдү-тедү болджагъад, „гар кёндрхлә ами
кёндрнә“—гишнъг, Сандж намр күртл кёдләд,
кёнъг-тенъг олдж авх санагъар, совхозин
овснә хадлгънд оч кёдлв. . .

— Наадкан бэртн—гидж келэд, Булгъи галзв
гариг Санджд ээрч бгв.

— Цо-о-б!—гидж хээкрсн Булгъна дуунла,
итдж кевтсн орчлнъ серсн болв. Чирмлдджәсн
яахи оддуд билрэд, газрин көрсн цәäv. Ора
ер бор-бор богшудас торлзад, енъгсг дуу-
варн джирглдв.

Джиндүрләд татсн дөрви цар кевлгъән
евәд, залхугъар көлән тәвлдәд күзүгъәрни
яахллдәд йовцхана.

— Цо-о-б!—гисн Булгъна ду сонъсад, цар-
уд сергсн боллдад үкс-үкс гилдцхәв.

„Аксаин“ арви йисн шүдн деегүр гилвксн

шалгын ирлэ харгъад, күүнэ белкүсцә, суд
лин көк өвсн, Санджин эвтә гарт йовсн дөрвн
аагта бииллә харгъад, машинә сүл деер овал
гдад йовна. Сандж босн ишкддж йовад, күн
өвсиг түлкәд баал бааларнь унъгъана. Болв
нүдн чирмтл машинә сүл өвсәр дүүрч ода,
йовна.

Өвсиг хадад, баал кегъад хая йовтл, ма
шинә экрән әәлә дөрлцәд шар нари улада
сүүрләд гарад ирв.

Ик хол биш бәәсн хошас нүврләд өвснә
машид гарч йовхнь үзгднә, зуг нег машин
хош деер үлдәд бәәв.

Булгын царан зогсадж оркад, ардан хәләв
Күцәд ирдж йовсн машинәс буугъад машт
хар залу Санджин машин тал ирв.

— Ай ягъсн нөбрмү күн болхмб эн Бадал
өрүнә серүләд яддж орквв. Нам ода әмтнәс
эрт босдж көдлдгнь бәг, нам әмтнлә әдлдән
йовхи ягъна. Хәләлт түнүг, әмтнәс тасрад
хош деерән унтад үлдджлм—гидж келәд, хар
залу хош тал заав.

— Не, цармуд невчк амрг—гидж келәд, од
күртл машинә ууц деер суусн Сандж босдж
ирв.

— Булгын нөр күрнү?—гидж хар залу шогл

— Я, нөр гидгти кергтә юмн биш бәәдж
Гертән бәәхинь, сөбнь дуусн унтад, өрүн
үд күртл унтв чиги күүнә нөр хандго бил
Ода али? Нөр күрх биш, нам өрлә босхл

н гиигрэд амрад бэйнэ—гидж Булгын ца-
ннь налувчан авч.

Дэки Булгана, цо-о-биг" машинэ дун дарад
рв.

Хойр эргэд, гурв эргэд тослад, эрэсдинь
нэгъагъад, кем-кемднь. Шалгыннь солэд цаг-
нь кёлгэн амрагъад—эв, цугъар таастагъар
анджихн кёдлв.

Бүрүллэ сүл эрглгъ кедж оркад, Санджихн
олгэн тэялв.

— Сандж, тана кедү болв?—гигъэд, маштг
ар залу машин тал ирв.

— Иисн га, тана кедү болдж?

— Я, кергтэ юмн уга, долан га. Эзэн залыгт
дрэ сурм бидн тасрад невчкн газр зогсдж
дкввдн. Бээсджэ, мангъдур чамаг би эс
үцхий—гидж келэд, залу Санджиг дахад хош
ал бөрдв.

— Хэлэйл, кень икэр хаддгинь—гидж кел-
д, Сандж өвсн орн деер кевтв.

Хар залу Санджин цаад бийд гедргэн кев-
сн шар залу тал хургъарн заагъад келв:

— Бадал, ямаран ик дүнэгэ юм дэялвч.

— Кергтэ юмн болсн уга, хойр дундур га
адвв—гидж келэд, бор өрмгэри бийэн хувч.

— Мууха дигтэ юмб, зурагъан мел өрөлдү-
д оркдж кевтэмч?—гидж келэд, хар залу
нэв.

— Тегэд яяхмб энтн, машин ганучиннь ганз
аслад йовналм—гидж келэд, залу суув.

— Гануч, ганз... өрүнд ора босджацхати
нари гарад халурчкхла көлги боли бийд ам
болдмн. Машигъән хәләгъәд тослад оркдг бол
згот, тер шанъга юмиг күн хәләдж болде
Одрин дуусн өрмгәр хучад унтад кевтхл
„кишгтн ирәд, книмтн голигъәд“ бәәснтн те
—гидж келәд, хар залу керлдв.

— Цери, тним дала үг юнъгад келнәт—гидж
шар залу гөрдлдв.

— „Ухата болхла сән, толгъата болхла тоол
—гидж келәд Цери бас кевтв.

Намр болад, сургъульдан йовх кем өөрдә
ирв.

Ю-күүгъән белдх ухатагъар Сандж хәрдж
ирв.

„Экин седкл үрнд“ гишнъ Дугла цәәг чана
бәәсн өрмәри үсләд, тослад, зандрдж улас
джомбаг көвүнәнн өмн тәвв.

Санджин бәрджәсн аагъд цә кен бәәд
ээдж келв:

— Хәәмнъ эцкчнъ йир килнцтә күн билә.
„Кесн гем эзән темцдг кесин усн гуугъан тем
дг“ эврәннъ гаргъсн гемән эдләд йовдж одв. Од
авсн авальчнъ бәәнә, улан махмуд болсн дүүнр
ән, насн ирсн би энв, ода маниг хайчкад яг
нач. Насичнъ одач багъч, әмд—менд йовх.
сургъуль эс сурч болх билү. Ода, ягъв чи
энджл сургъуләсн үлдхмн кевтәлч—гидж келә
дорк өрмасн босад, буру хандад нүднәсн гоод

хар нүлмсән беләри арчад, Санджд медүлш
гагъар седв.

Ээджин келси үг Санджин экид хадгдад,
арт бәрджәси цәәг ширә деер оркулв.

Сандж эврәннә ухагъан бийдән хадгълад,
туси ормаси босад орна ирмәг устулдж суу-
ъад—уха тунъгъав. Кесг суудж оркад, Санджд
им ухан орв: „Хату-мөтү зудта үвл бол, газа-
ъан ганцхи цоохр үкртә, гал улан махмуд
олси көөркс яяхмб. Нам ээжин келси
ниги чикл. Ода яяхв, зөвәс зөв гатлдг учрта
омилм, тигхлә ээжин зөвиг эн саамд гатлгъх
чр бәәнә“—гидж санад, босад ээджиннә өөр одв.

— Ээдж, би үлднәв. Чидлән әрвлл уга, сед-
лән тәвәд көдлхлә таниннә гес би өлсгхий.

— „Чамдан кезәч ицдг биләлв, чамаг бәәхлә
я түрхв гидж санхий“—гидж келәд, эки
Санджин толгъаг өрчдән шахад, бүлән нүлмс
ри көвүнәннә толгъан үс угъагъад, манъна
ъаснә үмсдж суув.

— Ээдж, бичә уулич—гидж саатулад, ээдж-
ки элдү даалгъвр авсндан байрли тусчкад
Санджин хойр нүднәс „билд“ гидж нүлмси
хрв.

Тер асхнан Сандж хәрү өвснәннә көдлмшт
рв.

Намр болад өвснә хада чилхлә, цаг зуур
өдлдж йовх улс хәрх зөвтә болцхав. Өвснә
өдлмшт сәәнәр көдлси учрар, Санджиг фер-
ви кладовщикд орулдж авв.

* * *

Директорин үүдиг татад маштг хар көвүн
ордж ирв.

— Дордж чи комсомолин сеглэтр кунлмч,
нег сән гуртоправ болх комсомолец олдж огич
—гидж, келад, директор гедэгъад, тамкиннь ута
гаргъв.

— Алык гуртд тавхяр баянэт?

Цуг фермсас усн гату укромуд цуглулдж
авад, нег гурт кеджанавдн. Тегад тер гуртас
наадк укромудла адл ус авч чадх кун кергта.

— Тим кодлмш даалгъдж болм негл көвүн
баяна, зуг талдан кодлмшт темдгладжасн кун
билэ.

— Терч кемб, мел тим кун нанд кергта.

— Тим болхла, Санджиг автн.

— Кенэ, Тумдай.

— Э, Тумда Санджиг.

— Чи адрджах кун болвзгоч. Чонин кичгиг
укр дотр тавдж болдв. Уга терчн эндү.

— Меднав тана ухалджах ухаг. Тим ухата
уг Санджин тускар келдж болш уга. Санджин
дуньга кинанар, седклан огч кодлдг кун сов-
хозд тегад баяну? Чон, чон—гигъад келад бая-
хла, чикар кодлдж йовх кунна седклэвдрад
йовхас нань торуц сан юмн болш уга,—гидж
келад, Дордж үүд татад гарв.

Ардаснь дахлдад директор бас гарв. Эн
хойр зүткелад партиячейкин сеглэтрин орад
ордж ирцхав.

Дордж зүткәнә учран ячейкин сегләрт
илгъдж ъгв. Ячейкин сегләрт бичкн зуур
а тунгъадж оркад, стол деерк шил дор бә-
н нег цаас авч хәләчкәд, „зөвтә, мел чикәр
иджәнәч“ — гидж келәд, Дорджин далар ташдж
рзав.

ЎКРЧ.

Ик удан болл уга Сандж гурт толгъалв
рмүдиг ъдрт гурв саадг кех, ўснәннь зура
цәх — эн хойр төр Санджин толгъад товчлгдв.
Ўрүн хар дүнъглә ўкриг гаргъдж
ўләд, н а р н гарлгънла хәрү орулдж
агъад, нари деешәд гарлгънла услад, гар-
дж идүлдмн. Ўдлә услад, дарунь саагъад
втүлдмн. Түүнәси гаргъдж идүләд, асхи ус-
д бәәриднъ орулдж саадмн.

Цѳ хонси дару, Сандж ўкрмүдиг цугтнъ зүс-
г болв.

— Хәлә, тер шовгър ъвртә алгчи дуту гар
одву тер, — гидж келәд, ўкрмүдиг онъгъцу
улад гардмн.

Тугълд дала ўс кѳкүлл уга бәәси бийнъ,
мтә хотин, кѳк ъвснә саальчирин кинән хәлә-
н күчәр эк кѳксн әдл таргън болцхадмн.

— Иир ивлц ўлдәгъад оркдг болзгот — гидж
ләд, саалгън деер Сандж эргәд йовад йовдмн.
Хойр-гурви сар болад, ўкрмүд саалгънд
сад, кинән асрлгъни, хәләврин күчәр, ъдртән
рвад — дундур литр ўс ъгдг болв.

Нег үкрәс тавн литр үс авх зурагъан ягъа
болв чигн кўцāх, Санджин уханас хōгъш.

Дакад нег сар болад, Санджин гурт үс
нāннь зурагъан кўцāдг болад ирв.

Намр болад үвлд белдх цаг ирв. Мала
үвлās эрўл менд авч гархар седсн кўўнд э
тōр—эркн тōр.

Эн учрар эрт үвлд бели болхар Сандж гўджри

Санджин гуртд кўртсн овсн үвлзньгās арви
арвн тавн дууна газрт бāāлā.

Хамад, хатхад āрāн гидж дōрвн терг цуглу
улдж авад, одртнь саальчирарн зōблгъад, сс
ōднь бийнь дарук үкрчиртāгъан зōбгъад овсн
овалв.

Кеелтā үкрмўд, тугълмуд ордг сара уд
уга бослдв. Саран оми бийд тедўкн үкр
бāāх цагъан гермўд бас цāāлдв.

Киитн шуургъта үвлās āāш уга болсн үкрчн
болн саальчнр байрин нār кев.

Хавтха хар домбрин кōгнь орсн, теегā
эньгдāн джинънв.

Булгън ўр саальчтагъан биилād, Сандж да
рук үкрч хойрт, оғв. Сандж гаран делвālгъā,
делād, оскā зууза хойриг эвинь олдж харгъу
лад эргн мульджад, чичрād бāāv.

Гурвдгч үкрч шудрмг хар кōвўн суудж босад
суудж-босад биичнриг магтв:

„Элā кевтā эргād одг,

Элā кевтā эргād одг,

Элсн деегўр дживād одг,

Сүвэггяри уйдад одг
Сүүдрэсн усхад одг, хярслä
Булгин усшнъг бульгад одг
Булгин усшнъг бульгад одг,
Бургъсн модшнъг нääхлäd одг,
Булмг кевтä чичрäd одг
Булмг кевтä чичрäd од, хярслä
Базрин хар гогиг
Базрин хар гогиг,
Балв тустлнъ тавшит,
Балврад унад одхланъ,
Бийстн олад авхлт.“

хярслä,
хярслä.

— гидж хääкрн босад дугърдж биилджägгяд
домбрин чикнд олад хääкрдж келв:

„Джинънич, домбр джинънич,
Джиргълтä айсар күнъкнич,
Джирлзсн ке чивгъцән
Джирлгън мет чичрүлич.

Бергн домбран цокита
Бернән алдлго дарита
Бички дүүтн босад

Биилäd дуулад өгсв“ — гидж келäd, эрвл-

зäd бääв.

Эднä джиргълн байр гääхдж суусн
Дугла, седкл амр, саамлдж инägгяд суув.

Джинъсн домбрин ä уурад, джиргълтä улсин
шуугсн күүндән, шоглсн инädн сөөгъин теегär
дүүрв.

Дарунь саальчирин цер уга хоолас гарс
дуунас ним үгмүд сонъсгдв:

„Манцин цагъан ташу
Мануртад дүнъгәгъад бәәнә,
Чолуна ондр хамрнь
Цонъхар чилдж энъкинә.
Холд татгдсн зоод
„Хойр толгъа“ кӯринә,
Урукшан джиирсн девснъднь
„Улан Малч“ дүнъгәнә...

Манъгъдур өрүнднь үкрин усна дару, сааль
чнр, үкрчнр Санджин тал хурлдв. Зәрмнь газрт
зәрмнь ширә деер дегтрмүдән делгцхәв. Сандж
багш болв. „Мал мана. Мал совхозин“—гигъә,
сургъульчнр хәәкрәд умшлгънла, газа маши
ирдж зогсад партячейкин сегләтр ордж ирв

— Менд бәәцхәнт, сургъуль сурчацхан
Йир сән—гидж келәд, марзадж инәгъад Бул
гъна өөр оч суув.

— Булгън умшлч—гидж келәд, хургъар
үзг заав. Булгън үзгүдинь келдж оркад, негдү
лдж умшв.

— Йоста сургъульта күн болад бәәдж ке
тәмч Булгън—гидж келәд, ячейкин сегләт
ээмәрнь ташв.

Газагъас ордж ирсн Дугла Ивановта мендлд
оркад, ячейкд цә чанхичнь Булгън болв.

— Джомба уухмб,—джомба!—гидж келәд ма
схлзад, Иванов Санджиг Дахула гарч одв.

Күрисен скирде, цагъаси гермүд, сарас үзәд
анов келв:

— Сандж, чи әмтнәс түрүн болдж үвлд
лджч гигъад келәд, кәдләнәс сән юмн йир
а. Кеджәсн кергтән кезә чигн седклән бгч
длән күн сән болдмн.

Энтн ганцхи мини сәәнә күчн бишл, мана
ярксин болн үкрчирин, мана цугтамдн күчн—
дж келәд, Сандж хәрүцв.

Цә болв. Саальчир үкрчир, партячейкин
гләтртәгъән улан занди цәәгъән уулдв. Цәә-
ын дару, совхозин дирекцин нерн деерәс,
итнәс түрүлдж үвлд белдсндн гуртин улсд
нлт өргәд, үр Иванов гарад машин деерән
ув.

Бички хар машин күрджиңнәд, сүүләрни ута
ргъджагъад, кәндрәд, дегдәмл мет дегдрәд
рв.

Сандж машиг нүднә баранас алдртл ардасн
ләдјәгъад келв:

— Йир мана ячейкин сегләтр йоста больше-
кк, ним услин гардврар кәдләд бәәдж болх-
т—гидж келәд, герүр орв.

ТУГЪЛИН ТӨЛӘ

Үвлин дунд сарин нег асхи, ордж ирс
крмүдиг зүслхлә, делнътә галзн үкр угальгддж
әәнә. Үкриг шилрснд тоолад, Сандж хәәгъад
рв.

Дор цагъан, деер цагъан, бичк илцрн
цасн деерас бүргад баяна.

— „Эрки биш үкриг олдж авх“ гисн ух
омнан тавсн Сандж, энд-тендан халадж оркад
шувтрад йовна.

Кесг чигн йовад оркен цагла, сальк
хавсхад, түүг дахад цасн нисдж шуур
Йова-йовдж Шувтин голар орад ирв.

Голин сала-сартгуднь көрэд бөглгдэд
тегшрдж цаяна. Санамр йовсн Сандж өмөрөн
ишкэд көрд булхв. Көлан тач авад, таш
өмөрөнднь тавн булхад, белкүсцагъан болч
кад, дорд бийгшан халан, нүднэ үзүрт бар
үзв. «Болхла тер болнухи» гидж санчкад
көрас гарад, көрт булхад йова, йовдж өөр
дэд ирв.

Галзн үкр тугълчкен, тугълнь цасар бүр
гддж мөстрен, көрхин наад өргнд баядж
Сандж девлан таялдж авн тугълиг орагъа
оркхла, экнь энъсэд мөорэд гүүгъад баян
Нооста девлд дуладсн тугълин мөөрлгъ сон
сад, экнь Санджин толгъа деер ирдж зогс
Сандж тугълин толгъа үкрт долалгъв.

Зүн сүүдэн тугълиг сүүвддж оркад, б
рун гарарн үкрин көкиг тугълин амнд орулхл
тугъл амнасн гаргъчкад баяна. Эн деер
экнь эргэд гүүгъад бас зогсдж өгхш. Дан
нег үкр тогтнлгънлань үкрин көкиг тугъли
амнд орулдж оркад, саагъад оркен тугъл ү

льгв. Тугъл экән көкәд тамтр-тумтр йовд
льв.

Цаси ордган уурад, таш болад киитрв.
вүртә киити сальки Санджин өрчәр орад,
эхмудт ивтр. Тугъл темчәд йовджаси деер
андж девлән көдрәд бичк дуладв. Бички зуур
мтрад йовмш болджагъад, тугъл кевтдж
кад, эгзһнәд чичрв.

Девләри тугълиг орадж авад, гартан
врәд, гер талан гарв. Ұкр мөбрәд, Санджин
дас дахад гарв.

Йовси күүнә көл даарч йовхш, зуг ил
овси чингтә хойр гар чис гиси болчкад мен-
д, ягһси-кегһси мегдл уга йовна.

Тугълан теверси көрмүдәс гарад, көрт
лха йовдж, Сандж муурад ирв. Бас нег көрт
лкүсцәгъән булхдж оркад, босдж чадад
длзв. Тугълиг сүүддж оркад, нег гарарн көр
шәд өндәхәр седджәхләри өмнән йовси хар
ра үзв. Хар баран улм-улм икләд өбрәд
в.

— Кемб?—гидж сурси Санджин ду танәд,

— А, Санджийч —гидж келәд, ирдж буув.

Санджиг хәәдж гарси дарук ўкрчһи сандж.
Тугълиг мөри деер дүүрси, ардасһи галзниг
ндж тууси үвлзһгәри ордж ирцхәв. Эк
гъл хойриг дулан сарадһи орулдж оркад
ндж гертән ордж ирв. Дуладсна дару, көл-
д гартан Сандж цур бәрв.

— Дәрк мел ингәд ўкләд йовхла ягъдмб?

Тугъл гигъад амд улан махмудан к
кӱргӱгъад йовдв—гидж Дугла Санджла керл
Ээдж, чи ода кӱртл юм медхшлч. Н
тугъл гисн нег укрлм. Тер укр, мана совхоз
укрлм. Совхоз гисн Советин йосна мал—герл
Тегӱд Советин йоснас амӱн арвлнч—гид
келӱд, Сандж улвта дулахн орндан орв.

СТАХАНОВЕЦ

Нарн уд болад, ирсн цагла совхозин цен
ральн усадьбин ар зо дӱӱрӱд мӱртӱ, тергт
машитӱ, йовгъи улс хар цахрусн болад йовн

Деер агъарт машинӱ ӱ шуугн, ик удан х
лӱлгъл уга дживрӱн нарнд гилвкӱлӱд, ярпла
газрт ирдж буув.

Зӱн ар ӱзгӱс манънадан одн тӱблтӱ к
мӱртӱ кӱн, сӱн тиим сайгарнь дӱӱлнӱнӱл
орад ирв.

— Хӱлӱ, кӱчтӱ кӱӱнтн кӱрч ирв—гидж, о
цугъар давтлдцхав.

— Юн болджахмб?—гисн келӱр Сандж мӱ
нӱсн буув.

— Юн болх билӱ, мӱрӱр йовснтн болди
ярплагъар нисдж ӱзх кергтӱ болджана—гид
келӱд, комсомолин сеглӱтр Дордж гаринь а
мендлв.

Эн хойриг кӱцц кӱӱндӱлл уга, баглрд
хурсн олн Санджиг газрас ӱргӱд авв. Санд
сарвлзад, олна гар деер агъарт нисдж йова
ярплан деер суугъад бӱӱв.

1917 джил, ӒрӒсӒн пролетармуд гартан йон авсн Ӓдр биший. ТӒӒнӒс нааран дигтӒ рвн йисн джил болв. Мана орн-нутг джил олгън эн Ӓдриг элдӒ байртагъар угтна. Те- ад, октябрин герлӒр, энъкр СталинӒннъ ардврар, эн эгл оли ним байрта сӒӒхн джир- ьдж эндр Ӓдриг бас ӒнъгрӒлджӒснъ эн.

МӒрнӒ урдан, бӒк ноолдан болад, наадн- жиргъл болад чилв.

Асхинднъ совхозин клубт ик хург болв. Хург деер стахановцнриг ударникудиг мӒрӒлв.

ТӒрӒн болдж ТӒмдӒ Санджин нерн сонъ- гдв.

Улан эдӒр бӒркгдсн ут столин ард хург хлдж суусн Сандж босдж зогсв. Политотде ин начальник келв:

— . . . ТӒмдӒ Санджин хӒлӒсн мал эн жил ӒвлӒс тӒрмшг угагъар гарв. Толгъа га- утх биш, зӒрм ӒкрӒсн джилдӒн хойр тугъл вдг болджӒнӒ. УлгӒрлхд: эн джил Санджин арт 86 Ӓкр тугълхмн билӒ, тер ут то ӒкрмӒдас 05 тугъл авв, нег чигн Ӓкр хусрсн уга. Малнъ аргън-цадхлнъ. Дакад мана Ӓмник нег ик Ӓр—тосна зура кӒцӒлгън. Эн джил Сандж крмӒд болгънас ӒдртӒн тавад литр Ӓс, эс гидж джилдӒн 46 килограмм тос государствд орулдж Ӓгх зурата билӒ. Ода Сандж Ӓдр бо- гън ӒкрӒсн 7—8 литр Ӓс, эс гидж 58 кило- грамм тос государствд орулдж ӒгчӒнӒ. Хуучн

зураг хамхчад, шиниг гаргъджӕх совхозин негдгч стахановец Түмдӕ Сандж болджана-гидж келӕд, начальник Санджин гар ав мендлв. Сандж гаринь чанъгъур атхад, хӕрү гъинь ӕгв.

Хӕлӕсн тугълмуднъ таргън цатхлнъ болн к үс авсндан Дуга, Булгън хоӕр саальчн бас мӕрӕлгдцхӕв.

Хургин сӕулӕр совхозин директор Хар Санджд ӕрддж ирӕд келв:

— Сандж, би бас нег бичкн буру йовд гаргъдждажв. Ӕнӕр келхд, би чамаг иткдг уг билӕв— „ягъдж медхв, эцкнъ кӕлтӕ хулха бӕӕсн, кӕвӕнъ бас эцкиннъ уха дахвзго“—гидж сандг билӕв. Ода, чини кӕдлмшиг гарарн бӕ рӕд нӕдӕрн ӕзӕд, чамаг йоста комсомоле бӕӕсиг медвв. Сталинӕ „эцкиннъ гаргъс ӕул кӕвӕнъ даах зӕв уга“—гидж келсиг чин бӕӕдл, чини кӕдлмшӕр толгъадан тоолдж аве Нарком Совхозин зӕвшӕлӕр ӕдрӕ дирекцин совещанъ деер чамаг фермин директор тӕвдж болдж шийдв билн. Хӕрнъ диилврӕн алдл уга стахановск фермин тӕлӕ зӕткич,—гидж келӕд, гаринь атхв.

Сандж гаринь атхад, хӕрӕгъинь ӕгн, хургин хаагъад, багъчуд тал ирв.

Багъчуд заагт ирӕд зогсн гидж йовад, „Сандже“.— гисн дуудлгъс сонъсад, хӕрӕ эргн Баснъгин гал асгсн хоӕр нӕднлӕ харгъад бӕӕв

— Альдас, кезä ирвч?—гидж сурад, Сандж
урларв мендлв.

— Сургъулән чилägгäд ирлäv, багшлдж
бäәнäv—болдж Баснъ хärүгъинь öгв. Генткн
аргъчкад, күүндх төрмүд олт болчкад аль-
инь күүндхинь меддж чадад, хойр иньг хälä-
ддж зогсцхав

Иигдж зогсдж бäägгäд, Сандж үүрән сүү-
ддж авад хärү эргäд гарч йовад, Шикрән мел-
лзгсн чирä үзн, хар күрнэгтрдж улав.

Шикрä эмчин сургъуль чилägгäд ирдж.
Сурвн үүрмүд клубас гарх санатагъар үүдн
ал гарлгънлань:

— Сандж менд?—гидж сурад Ботха Тавн
хойр зогсав.

— Менд, менд, тадн чигн ханäдн-тома уга
бääцхäнт—гидж келлгънләнь, Ботха Санджин
манънагъаснъ үмсв.

— Чамаг äвртä стахановец бола бäätл бидн
ертән кевтхм энч—гидж келäд, Тавн инäv.

— Анджа, ода кезäнь багш болхмч?—гид:
келäд Ботха наадлв.

— Орт нутгтан олзта тустагъар, седкк
ухагъан эврәннь кеджäсн кергтән öгäд кöдл-
клä, школин багш болсн, совхозин үкрч болсн
илгъс бäәнү гидж келäд, Сандж үгән чилäv.

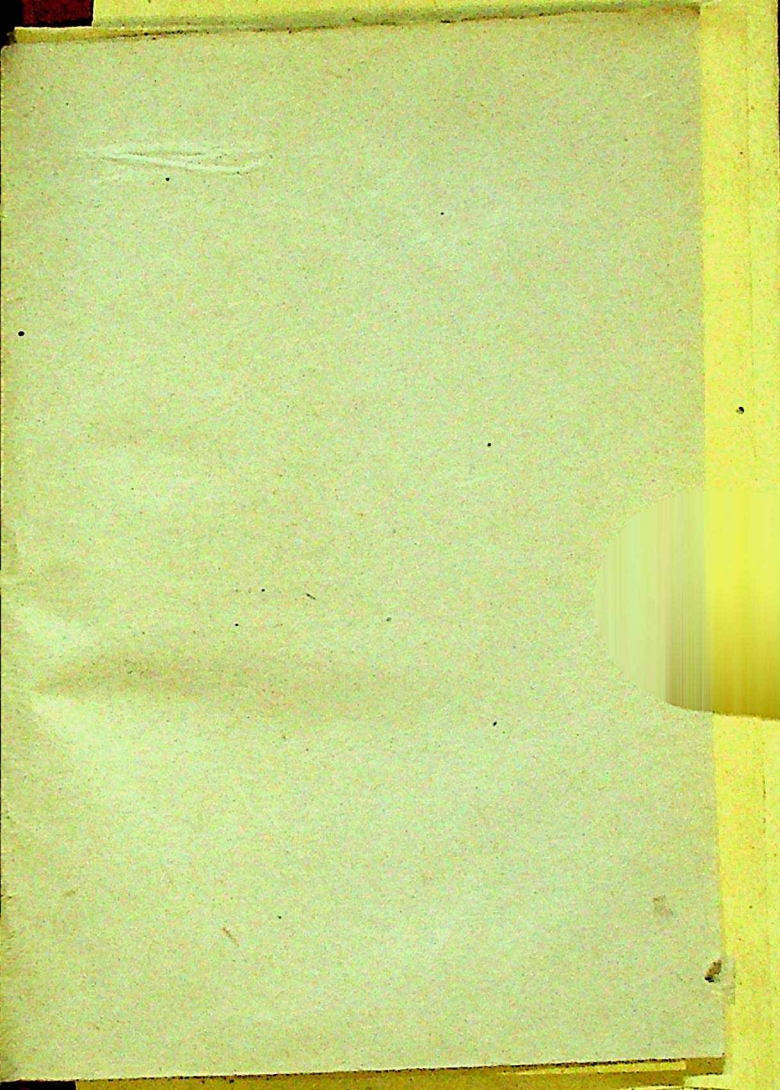
ГАРГ

	<i>халх</i>
1. Тсегт.	3
2. Тавиад	7
3. Школд	11
4. Оргъадин йоси	17
5. Шикрй	21
6. Ах байр	24
7. Иньгуд	28
8. Сургъульд	33
9. Ээджин келси уг	39
10. Ёкрч	45
11. Тугълин тёлд	49
12. Стахановц	52

Редактор Леджинов Ц.
 Корректор Эрдниев Н.
 Тех. редактор Киселев А.

Сдано в набор 11/ХII-1939 г. Подп. к печати 10/II-1940 г.
 Заказ № 2510. Формат бум. 60×92 объем 1³/₄ п. л.
 Бум. л. 7/8 в печ. л. 38400 зн. Тираж 3150 экз.
 Уполи. Главлито №—Н.Ч.—395.

Типография № 1 НКМП, г. Элиста

20677

~~20682~~

Уннь 1 арслнь

№ 10 т. Сандж

Нармаев М.

САНДЖ

(повесть)

На калмыцком языке

